

MUSKANIN TARİHSEL VE İŞLEVSEL AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ VE BU BAĞLAMDA ZEYNEDDİN BABA ÖRNEKLEMİ

Yılmaz YEŞİL*

Özet: Korkma ve korunma ihtiyacıyla birlikte doğüstü varlıklardan yardım talep etmenin insanlık tarihi kadar eskiye dayandığı düşünülmektedir. Gerek inanç gerekse dini sebepler insanlığının korunma ve isteğine ulaşmada araç, yer ve kişileri vesile kılmasını sağlamıştır. Bu araçlardan biri "muska" yer ve kişi de Zeyneddin Baba'dır. Anadolu'da bu yadır ve ermiş ekseri etrafında oluşan inanç ve uygulamalar, Eski Türk inançları, büyü-tulsım ve İslam dini etrafında değerlendirilerek tarihsel ve işlevsel halk bilimi kuramlarına göre yorumlanmıştır. Böylece zaman ve araçlar değişse de temelinde yer alan fonksiyon onun icra edilmesini devam ettirmektedir. Bu çalışmada da bu durum açıklanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Zeyneddin Baba, yadır-türbe, tumar, muska.

An Evaluation of the Amulet from Historical and Functional Perspectives: Father Zeyneddin in this Context

Abstract: Fears and needs to seek help from a supernatural being for the protection from danger or harm are considered as old as the history of the humanbeings. For both faith and religious reasons, people seek some mediators; people or places or objects to protect themselves and to make their wishes come true. Such objects are of various types, one of which is the "amulet". Likewise, Father Zeyneddin is a tombed saint frequently resorted to in Anatolia. In this paper, the beliefs and practices formed around the axis of these tombs and saints in Anatolia are evaluated in the frame of the ancient Turkish beliefs, magic-spell and Islamic religion and interpreted according to historical and functional folklore. Thus, it is emphasized that underlying function remains the same and maintained even if time and means change.

Keywords: Zeyneddin Father, shrine, tumor, amulets,

Giriş:

Sosyal ilerlemeci teori insanlık tarihini çeşitli evrelere ayırır ve düşünsel yapının gelişimini teknolojik yapıyla ve dini kabullerin değişimiyle açıklamaya çalışır. Bu kapsamda günümüz sosyo-kültürel yapısına binlerce yıllık bir dönemin sonucunda ulaşıldığını ifade eder. Eldeki tarihsel verilerden hareketle yazılı kültürün insanlık tarihi açısından oldukça yeni olduğu dolayısıyla "sözlü kültür dönemi"nin

* Dr., Okutman, Gazi Üniversitesi, E-posta: yyesil@gazi.edu.tr

insanoğlunun kolektif bilinçaltının şekillenmesinde önemli bir rol oynadığını ifade etmek mümkündür. Sözlü kültür dönemi sonrasında ortaya çıkan yazı/yazılı kültür, mitik kültürle arasında temelde düşünsel anlamda olmak üzere derin bir ilişki kurmuştur. Ortaya çıkan bu ilişki, sadece söz ve yazıdan ibaret olmayıp düşünce, analiz, inanç, tecrübe ve ritüel gibi öğelere yansımıştır. Bu unsurlar etkisini ağız ile insan beyni arasındaki ilişki aracılığıyla yaşamın hemen her alanına yansıtmıştır (Abdullah 1997, 15). Sözlü ve yazılı kültür dönemi arasındaki ilişkiler karmaşıklaşınca yazılı kültür güç kazanmış, kendini kabul ettirmiş ve sonuçta yeni bir düşünsel dönem ortaya çıkmaya başlamıştır. Değişim, yazılı kültürün otoritesini güçlendirince günümüzde sözlü kültür ürünleri yazılı kültürün etkisi altında estetik değer taşıyan kalıplar olarak kabul edilmiş ve sadece bu formda ele alınmışlardır. Ancak eldeki bilgilerden hareketle sözlü kültürlerde insanların büyük bir olasılıkla kelimelerin büyüklü bir güç içerdiğine inanmaları ve kelimeleri zorunlu olarak söylenen seslendirilen bir güç tarafından harekete geçirilen şeyler olarak algıladıkları belirtilmektedir. (Ong 2003, 48). Sözüün gücüne inanılması bilimsel düşünüş öncesinin büyüsel ve dinsel kabullerinin yaşam üzerindeki yoğun etkisiyle birleşince dönem insanı her hareketinde uyması gereken yoğun kurallar dizgesi içerisinde kalmıştır. Büyüsel ve dinsel kurallar ağızdan çıkan sözün içselleştirilerek, gücü özel bir şekilde varlığın en yüksek sorunu olan kutsalla doğrudan bağlantılı kılmıştır. Bu kabul toplum yaşamı üzerinde en etkili unsurlardan olan din ve büyüün, doğaüstü alanda olumsuz durumlardan kurtulmayı ve çıkış yolunu bulmayı sağlamasına yardımcı olacak bir kabulü doğurmuştur. (Malinowski 2000, 15-88) Din ve büyüün toplumsal yansımadaki bu kabuller nedeniyle dini öğelerin bütün sözlü ayin biçimlerini yemin törenlerini, dilek ve istekleri, duaları, yakarmaları büyüde de görmek söz konusudur. (Mauss 2005, 104) Bu nedenle sözlü kültür döneminin sosyo psikolojik dünyasında büyü ve dinsel öğeler bir nevi iç içedir. Bu birliktelik çerçevesinde eski toplumların büyüsel dinsel ayinleri

1.Özel sözcük biçimleri ya da özel bir sözlükle gerçekleştirilen ve genellikle önemli durum ya da eylemlerle bağımlı olan dinsel ya da büyüsel tören ya da işlemler sistemi

2.Teknolojik rutinle bağlantılı olmayan gizemli varlık ya da güçlere göndermede bulunan durumlar için önceden belirlenmiş formel davranış şeklinde tanımlanmıştır. (Özbudun 1997, 16)

Sözlü kültürden yazılı kültüre ya da bilimsel düşünüş sistemine geçişte geçmişin değer ve yargıları yeni yapı içerisinde kendine uygun bir form bularak kendini devam ettirmeyi seçecektir. Bu durum Jung'un arketip kavramı ve bilinçaltının levhalarının tamamıyla reddedilemeyeceği yaklaşımıyla günümüz toplumunun ekonomik, toplumsal, ideolojik kurumlarının temellerinin çok eskilere dayandığı teorisi kaçınılmaz bir gerçeklik şeklinde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla sözün büyüsel gücü, tarihsel düzlemde yeni hayaller doğurarak gelişimin devamına olanak

sağlayacak ve geçmişin kültürel ve teknolojik birikimlerini geleceğe aktaracak şekilde yeni bir yapıyla, yazıyla, sürmüştür.

Bu çalışma yukarıda belirtilen hususlar çerçevesinde sözlü kültürden yazılı kültüre geçişte Yozgat ili içerisinde yer alan Zeineddin Baba türbesindeki “muska” uygulamaları çerçevesinde öncelikle Türk dünyası ve eski Türklerde “*tumar*” olarak bilinen muskaya dair önceki/günümüzdeki uygulamalar verilecek daha sonra kuramsal yaklaşımlar göz önünde bulundurularak değerlendirilecektir.

Sözcük Arapça bir kelime olan muska nüsha sözcüğünün değişmiş şeklidir. İçinde dini ve büyüleyici bir gücün saklı olduğu sanılan, taşıyanı, takanı veya sahip olanı zararlı etkilerden koruyup iyilik getirdiğine inanılan bir nesne yazılı kâğıt, hamaylı karşılığı olarak kullanılmaktadır. (Türkçe Sözlük 1988, 1046) Muska, bazı hastalık ve afetlerden koruduğuna ya da bunları giderdiğine inanılarak üstte taşınan, suda eritilerek içilen veya yakılıp tütsülen yazılı kâğıdı ifade eder. Muskacılıkta muska yazan hocanın, muskaya malzeme teşkil eden yazı ve nesnelere veya kendisi için muska hazırlanan kişinin etkinliği söz konusudur. “Ocakçılık” diye bilinen yöntem birincisine, muska için yazılan âyetler ve esmâ-i hüsnâ, muskanın yazıldığı kâğıt, mürekkep, mahfaza, tarih ve saati ikincisine, hakkında muska yazılan kişiyle ilgili astrolojik veriler üçüncüsüne örnektir. (Çelebi, 2006, C.31, 267)

İşlevsel anlamda kâinattaki her türlü varlığın oluşmasını sağlayan sebeplerin henüz bilimsel anlamda çözümlenemediği tarihöncesi dönemlerde, özellikle hastalık veya ölüm gibi olguların mitolojik sebeplere atıfla açıklanması, ilkel insanın bu tip hadiselerin meydana gelişini kâinatın farklı yerlerinde bulunduğu inandığı bazı doğaüstü güçlerin saldırgan tutumuyla ilişkilendirmesine yol açmıştır. Böyle bir kozmik düzen anlayışında, saldırgan güçlerin tesirinden korunmak ciddi bir uygulamanın mevcudiyetini gerekli kılıyordu. Büyü olgusunun korumaya yönelik bir uzantısı olarak muskanın önemi bu noktada ortaya çıkmış, muska, hayatı olması arzu edilen ideal düzen içerisine çekmenin en vazgeçilmez metodu gibi algılanmış ve bu doğrultuda geliştirilmeye çalışılmıştır. (Demirci 2006, C.31, 265-267) Muskalar genellikle büyüün bozulması, iki kişi arasında muhabbet sağlanması, eşleri birbirine ısındırma veya soğutma, kısmetin açılması; sebebi belirsiz korku, baş ve karın ağrısı, sara gibi hastalıkların tedavisi; kıymetli şeylerin çalınmaktan korunması, yitiklerin bulunması; zararlı hayvanlardan, eşkıya ve zorbalardan korunma, ziraat ve ticaretin hareketlendirilmesi gibi amaçlarla yapılır. Muskanın nazara karşı korunmak için takılması da söz konusudur. (Çelebi, 2006, C.31, 268-269)

Uygulama sahası şekli itibarıyla ilk olarak yazılı kültürlerin baskın olduğu toplumlarda görülen muska¹ temel itibarla iki ayrı teknikte hazırlanmaktadır. Bu yöntemlerden ilki kâğıt vb. nesnelere üzerine âyet ve dualarla ilâhî isimlerin, melek veya efsanevî kişi adlarının, tılsımlı sözlerin, İbrânice, Süryânice ve Keldânice

¹ İslam Ansiklopedisi “Muska” maddesinden genişçe yararlanılmıştır.

yazıların yazılması, insan veya hayvan figürleri ve yıldız işaretlerinin çizilmesi suretiyle hazırlanan muskalardır. İkincisi yapılış amacına uygun düşen âyet, dua, isim vb.nde geçen harflerin ifade ettiği rakam değerlerinin (ebced hesabı) belli bir usulle karelere yerleştirilerek şekiller (vefk) oluşturulması biçimindedir. Kadim kültürlerdeki inanca göre ebced harfleriyle sayılar arasında gizli bir ilişki bulunmaktadır ve her harf tanrıya veya semavî güçlerden birine tekabül etmektedir. Dolayısıyla harflere yüklenen sayı değerleri kullanılarak elde edilen ebced hesabı sırrı varlıklar dünyasıyla (meselâ cinler) ilişki kurmanın bir yolu olarak düşünülmüştür. Ebcedde yer alan yirmi sekiz harfin ilk dokuzuna 1'den başlamak üzere tek hâneli, ondan sonra gelen onuna 10'arlı, daha sonra gelen onuna 100'erli değerler yüklenir, böylece son harfe 1000 değeri verilir. (Çelebi, 2006, C.31, 268-269) Meselâ insanları bir araya getirmek için “yâ câmi’”, vesvese ve evhama kapılanları iyileştirmek için “es-selâm”, işlerin açılması ve iyi gitmesi için “yâ fettâh”, rızkın çoğalması için “yâ rezzâk” isminden; insanları kötülüklerden korumak için Âyetü'l-kürsî, Muavvizeteyn gibi sûrelerle çeşitli şifa âyetlerinden, bir şahsı celbetmek için onun ve annesinin adıyla bir araya getirilmesi istenen kişinin ve annesinin adlarından bir vefk oluşturulur. Bu amaçla misk ve za‘ferandan yapılmış güzel kokulu mürekkep kullanılır. Muska hazırlanmasındaki üçüncü yöntem, Ca‘fer es-Sâdık’a nisbet edilen risâlede görüldüğü gibi yıldıznâme veya fâlnâme usulüdür. Bu yöntemde önce Arap alfabesinin işaret ettiği sembolik anlamlardan oluşan fâlnâmeler ve her birinin yazılışının etkili sayıldığı vakit ve saat cetvelleri düzenlenir, daha sonra bunlar bir torbaya konularak çekilir. Çıkan her harfin sembolize ettiği anlama göre hüküm çıkarılır. Muskalar üçgen, dörtgen, kalp ve silindir biçiminde katlanarak en az üç kat olmak üzere muşambaya sarılıp dikildikten sonra boyuna veya koltuk altına asılır ya da belden yukarı ve ön tarafta elbisenin görünmeyen bir yerinde taşınır. Bazı yörelerde üçgen şeklindekilere muska, dikdörtgen ve silindir biçiminde olanlara “mutlak” denilir. Üçgen iki muskanın birbirine geçmesinden altıgen şeklinde muskalar elde edilir. Aynı zamanda yahudilerin de sembolü olan altı köşeli yıldızın Hz. Süleyman’ın mührü olduğu ve muskacılıkta özel bir etkisinin bulunduğu kabul edilir. Muskanın özellikle Bektaşîler’de Hz. Fâtıma’nın eli kabul edilen pençe-i âl-i abâ şeklinde de düzenlendiği görülür. Üzerinde Âyetü'l-kürsî, Fâtiha, İsrâ ve Kalem sûreleriyle “karınca duası” yazılı olan muskalara “boylama”, Allah’ın bin bir ismini kapsayan ve kötülüklerden korunmada mânevî bir zırh kabul edilene “cevşen”, omuzdan bele doğru çapraz olarak asılana “hamayil” (hamâil, hamaylı), yazıları küçültülmüş dualardan oluşan kitapçık şeklindekine “en‘âm” adı verilir. Muska karşılığında Kuzey Afrika’da “hırz”, Doğu Arabistan’da “hamâye, hâfız, ûze” gibi kelimeler kullanılır. Muskalar taşıyanın durumuna göre farklı mahfazalar içinde saklanır ve güçlü kuvvetli, yakışıklı, güzel insanlarla saralı, inmeli, cinler tarafından çarpılmış hastalara, ayrıca gösterişli at, koç, inek gibi hayvanlara takılır. (Çelebi, 2006, C.31, 268)

MUSKANIN TARİHSEL VE İŞLEVSEL AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ VE BU BAĞLAMDA
ZEYNEDDİN BABA ÖRNEKLEMİ

Türk Dünyasında; Azerbaycan'da Dua, Başkurdistan'da bitiv-tılsım, Kazakistan'da ve Kırgızistan'da tumar, Özbekistan'da tumâr, Tataristan'da böti-tılsım, Türkmenistan'da doğa-tumar, Uygurlarda tumar-tilsim, sözcükleriyle karşılanmaktadır. (Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü, C.I, 610-611) Türk kültürü açısından günümüzde “muska” olarak ifade edilen kabulün eski Türk inançlarının koruyucu ruh iyelerle ilgili olduğu kabul edilebilir bir yaklaşımdır. Bu anlamda Kazaklarda muska sözcüğüne karşılık olarak “tumar” sözcüğü kullanıldığı görülmektedir. Tumar ve “tumar takmak” ifadelerinin temeli eski Türklerin sosyal yaşamlarına kadar götürülebilir. Gök Tanrı dinine inanan Türkler ve yaylak kışlak hayatı yaşayan Kazaklar için güneş, gök, ateş, su vb. gibi yer de iyeli yani kutsal olarak görülmüştür. “Kara yer” iyeli yer anlamında kullanılır. Eski yaylak kışlak hayatı yaşayan toplulukların takmış oldukları tumarların içerisinde doğdukları yerin çimdik toprağı bulunmaktadır. Tumar sözcüğü eski Türkçe “ tuvma yer/ tuğan jer” yani “anavatan” sözcüğünden oluşmuştur. Sonraları ise İslamiyet'in kabulünden sonra tumarın içerisine dua yazıp koyma geleneği meydana gelmiştir. (Aleksiev 1997; 272)

Günümüzde tumar takan gençler bunu ne için taktıklarını bilmemekle birlikte halk arasında El-Farabî'den kaldığına inanılan bir anlatı vardır. Anlatıya göre “Büyük üstat yaşlanmış ve bir grup öğrencisini yanına çağırarak onlara ‘sizlere bir emanet vereceğim, bunu saklayarak şartları yerine gelince açınız’ demiş. Öğrencileri de ‘söylediğinizi iki etmeyiz’ diyerek hep bir ağızdan söz vermişler. O zaman üstat onlara keçeden dikilmiş tumarı vermiş ve kendi mezarının başında açmalarını söylemiş. Aradan çok vakit geçmeden üstat bu dünyadan göçmüş. Öğrencileri hocalarını yıkamışlar ve gömmeden önce hocalarının vermiş olduğu tumarı açmışlar. Tumarın içerisinden bir kağıt çıkmış. Kağıtta ‘bu bedim doğduğum yerin toprağı, onu kabrime koyun’ diye yazmaktaymış. Öğrencileri de onun bu isteğini yerine getirmişler. O zamanlarda da günümüzde olduğu gibi insanın doğduğu yerin önemi ve ehemmiyeti çok fazla olsa gerek. Tumar takma geleneği halkımız için çok önemli manalar ifade etmektedir. Eski zamanlarda kağıdın olmayıp ticari malların az olduğu zamanlarda, ticaret için uzak seferlere ya da savaşa giden atalarımız hayvan derisinden yüreğe benzeterek üç köşeli yapıp diktikleri keseye yani tumara memleketlerinin toprağını koyarak yanlarına almışlardır. Bu vatana, memlekete evlatlık yani yurttaşlık görevinin bir belgisi olsa gerek. (<http://massaget.kz/layfstayl/bilim/gumanitarly-yllymdar/1320/>).

Halkın inancına göre hayvanların hastalanması bazı durumlarda göz değmesi yani nazardan kaynaklanmaktadır. Bundan dolayı göz değmemesi için deve, sığır, yürük atlara da tumar takılmaktadır. Örneğin göz değmemesi için deve yavrularına puhu kuşunun tüylerinden takip halktan biraz uzak tutarlar. Tumar olarak ipten geçirilmiş siyah yuvarlak taşlar takılır. Yabancı birisi bu yavruyu görse “sözüm-gözüm taşa” diyerek yere tükürür. Eğer öyle yapmazsa ev sahibi o kişiden az önce söylediğimiz sözü söylemesini istemektedir. Sütü çok olan sığıra da yedi kara taş koyarak üç köşeli şekilde dikilen tumar takma geleneği vardır. Bu günümüzde sık

kullanılan “dilim gözüm taşa”, “dilim taşa değsin”, “gözüm taşa değsin” gibi sözlerin kökeni olarak düşünülebilir².

Kazaklarda görülen bu kabul ve uygulamaları İslamiyet öncesi Türk kültür unsurlarıyla desteklemek mümkündür. İslâm’dan önce Uygurlar’ın, yanında taşıyana saadet getireceğine, baş ağrısına iyi geleceğine, hayvanların toplu ölümlerine mani olacağına inanılan tılsım çeşitlerini kullandıkları (Çelebi, 2006, C.31, 268-269; Anadol, s. 189-190); Türkmenler’in ve Baraklar’ın yaşadıkları yerlerde tılsım izlerine rastlandığı; muskalarda eski Uygur ve Göktürk alfabelerindeki harflere benzer harflerin kullanıldığı görülmekte, bu geleneğin Doğu Türk lehçelerinde “arvıç, arbiç, arbav” şeklinde adlandırıldığı; “arbavcı” adı verilen kişilerin yılan sokmuşlara okuduğu, şamanların “yada” adı verilen yağmur taşı ile yağmur yağdırdıklarına inanıldığı bilinmekte ve arkeolojik kazılarda elde edilen malzemelerde nazarlık, muska, tılsım gibi inançların izlerine rastlanmaktadır. (Çelebi, 2006, C.31, 268-269)

Yukarıda belirtilen tarihsel toplumsal ve işlevsel uygulamalar toplum yaşamında meydana gelen değişim dönüşümlere paralel olarak varlığını devam ettirmektedir. Bu çalışma kapsamında ele alınacak olan uygulamalar yeni adı Doğanlı eski adıyla Zeyneddin Köyü adını köy merkezinde bulunan “Zeyneddin Baba” türbesine ait ritüeller merkezinde ele alınmıştır. “Zeyneddin Baba” türbesi Doğanlı köyü Yozgat Tokat yolu’nun sağında, ilçe merkezinin kuzey doğusunda yeni Çekerek yolu’nun kenarında ve ilçe merkezine 15 km uzaklıktadır. Köye adını veren Zeyneddin Baba’nın adının “**zeyn-üd-din**” olduğu ifade edilmektedir. Sözcüğün anlamı ise dinin zınyeti, süsü olan bu tamlama dilimizde “**zînettî**” şeklinde erkek adı olarak da kullanılmaktadır. (Devellioğlu 1997; 1184) Zeyneddin Baba türbesi köyün ortasında yer almaktadır. Bu ziyaretgâhın oluşumu ile ilgili iki rivayet vardır.

Birinci rivayete göre: Köyün ilk kurulduğu yerde yukarıdan gelen sel suları geçtiği bütün yeri aşındırmasına rağmen bir noktayı aşındırmaz, orası hiç bozulmaz, sel ya sağından ya solundan geçermiş. Köy halkından birisi rüyasında Zeyneddin Baba’yı görmüş. Zeyneddin Baba O’na mezarın etrafını çevirmelerini söylemiş. Bu kişi rüyasını herkese anlatarak haklın etrafını çevirerek bu mezarı korumaya almasını sağlamış. O günden sonra çocuğu olmayan aileler tarafından ziyaret edilmektedir.

İkinci rivayet ise; Akdağmadeni ilçesinin albar köyünden bir zât Zeyneddin Baba’yı rüyasında görmüş. Zeyneddin Baba, “Küffâr Harbi”nde şehit düşer. Kardeşi Ali Baba’da Akdağ Madeni Albar köyünde şehit düşer -Tokmaklı Baba olarak bilinir.- bu kişi rüyasını herkese anlatınca her iki yatırda korumaya alınır etrafı çevrilir.

² (http://dasturkb.kz/index.php?option=com_content&view=article&id=344:kieli-sanalatyn-d-st-rli-yrymdardy-biri-t-mar-ta-u&catid=117&Itemid=673)

MUSKANIN TARİHSEL VE İŞLEVSEL AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ VE BU BAĞLAMDA
ZEYNEDDİN BABA ÖRNEKLEMİ

Köylüler Zeyneddin Baba'nın mezarını bina içine almak istemişler fakat evliya tarafından izin verilmediği gerekçesiyle yapmamışlardır. (K1) Zeyneddin Baba yatırını ziyaret edenler mezarın çevre duvarının kenarında bir tele bez bağlamakta ve mezarın başucundaki beyaz taşın dibine muskalar bırakmaktadırlar. Genellikle çevredeki hocalara yazdırıp biz bez kılıf içinde bıraktıkları muskalar vasıtasıyla Allah'tan istediklerinin kendilerine verileceğini düşünmektedirler. Bu istekler arasında çocuksuzluğun giderilmesi, bahtın açılması ve diğer pek çok sıkıntı yer almaktadır.

Dilek için bağlanan bezler (çaput bağlama)

Mezarın Baş Ucunda taş üstüne bırakılan muskalar

Sonuç:

Türk dünyasının hemen her noktasında görülen ve benzeri nitelikler taşıyan bu uygulamalardan biri de Zeyneddin Baba türbesi merkezinde görülen kabuller ve bu noktada gerçekleştirilen ritüellerdir. Türbe/yatırlara yönelik gerçekleştirilen Türkiye merkezli çalışmalarda konunun atalar kültüne kadar götürüldüğü görülmektedir. Ancak burada dikkate sunulmaya çalışılan husus türbe/yatır merkezli uygulamalarda görülen “muska”lar ve “muska”lara bağlı kabul ve ritüellerdir. İnsanlık tarihinin gelişim çizgisi açısından ele alınan unsurlar çerçevesinde düşünsel yapıda meydana gelen değişimlere karşın “muska”nın çok geniş bir coğrafyada kır ve kent ortamı ayırt etmeden yaşaması ve güncelliğini kaybetmemesidir. Farklı toplum yapılarında görülen ve kültürler arası geçişkenlikle açıklanamayacak kadar her toplumun içselleştirdiği ve tarihsel bir nitelik taşıdığı bu uygulamayı farklı bir bakış açısıyla ele almak gerekmektedir. Konuyla ilgili çalışmalarda arkaik bir form arayışının esas olduğu ve tarihsel köklerine ilişkin yansımalarının tespit edilmesi durumunda konunun kültürel sürerlilik bağlamında açıklandığı görülmektedir. Ancak farklı toplumlardaki benzer kabul ve ritüellerin yalnızca kültürel sürerlilik çerçevesinde

MUSKANIN TARİHSEL VE İŞLEVSEL AÇIDAN DEĞERLENDİRİLMESİ VE BU BAĞLAMDA
ZEYNEDDİN BABA ÖRNEKLEMİ

açıklanması her zaman için geçerliliğini korumamaktadır. Türk kültür çalışmalarının Cumhuriyet dönemiyle birlikte belirli bir ivme kazanması ve ulus devlet oluşturma çabaları anlayışıyla şekillenmesi araştırmacıların yoğunlukla bu yöndeki çalışmaları eski Türk kültürüne bağlanma ihtiyacını şekillendirmiştir. Zeyneddin Baba türbesi merkezinde görülen muska uygulaması diğer tüm benzer uygulamalardaki yapılarla aynı yaklaşımla temas büyüsü merkezinde bir algılanmanın yansımasıdır. İnsanoğlunun beklenti, istek ve dileklerinin varlığı ve dönüşmezliği temas büyüsünün varlığını desteklemiştir. Kutsalla olan bağın simgesi olarak ele alınması gereken temas büyüsü işlevsel olarak aynı yapısal olarak nispi farklılıklarla birçok toplumda kendini gösterir. Genellikle bir köken mitine bağlı anlatılara sahip olan ve düzenli olarak tekrar edilen bu uygulamalar, dönemin koşulları içerisinde dönüşüm/değişim geçirmekle birlikte tarihsel kesitliliği ve buna bağlı öğeleri barındırmaktadırlar. Sözlü kültür ürünlerinin ve bağlı performansların kolektif bellek açısından değer ve anlamını korumaları, anlam kazandıkları mekânlar içerisinde yerine getirilmesiyle bağlantılıdır. Ritüel/tören alanları, köken mitlerinin bozulmadan kalmasına fırsat veren ya da verdiği varsayılan yinelemelerle yeniden beden bulduğu yerlerdir. Ritüel alanı, Tanrı'yla kişinin/toplumun buluşma noktası olması dolayısıyla ritüeli yapacak kişiler için 'kutsal bir mekân' konumundadır. Ritüel mekânı, uygulayıcılarınca dış dünyadan soyutlanmış ve bu dünyanın olumsuzluklarından arındırılmış olarak kabul edildiğinden, bu alan, eylemi gerçekleştirecek kişileri, içinde bulunduğu zamandan alıp ilksel zamana götüreceği dolayısıyla eylemin gerçekleşmesine olanak tanıyacaktır. Anadolu'da pek çok türbe ile ilgili yapmış olduğumuz araştırmalarda türbeye muska bırakma uygulamasına Zeyneddin Baba ziyaretgâhında ortaya şahit olduk. Ayrıca Orta Asya'da "Tumar"ın çıkış noktasında ve yapılan etimolojik tahlilinde kişinin doğduğu toprağın sahibi tarafından korunacağına dair bir inancın olduğu daha sonra girilen inanç dairelerinde korunma ve sorunun çözülmesi düşüncesinin yine muska ile devam ettirilmeye çalışılırken koruyucunun ve koruma talep edilenin değiştiği görülmektedir. Fakat tarihten günümüze hem Türk hem de diğer inanç sitemlerinde muskanın paralel bir fonksiyon icra ettiği görülmektedir. Zeyneddin Baba türbesini ve bu türbe çerçevesinde gerçekleştirilen "muska" uygulamasını yukarıda belirtilen köken miti bağlamında toplumsal yapının taşıdığı ortaklıklar merkezinde aramak gerekmektedir. Bu noktada farklı türbe ve kutsal mekanlarda gerçekleştirilen uygulamaları işlevsel teori kapsamında aynı düşüncenin/beklentinin farklı ritüellerle ki bu ritüeller çoğunlukla temas ve benzerlik esasına bağlı olarak gerçekleştirilen uygulamalardan oluşmaktadır.

KAYNAKLAR

- ABDULLAH, Kemal, (1997), *Gizli Dede Korkut*, (Aktaran: Ali Duymaz), İstanbul: Ötüken Neşriyat.
AKSELEV, Seydimbek, (1997), *Kazak Älemi*, Almatı: Sanat Baspası.

Yılmaz YEŞİL

- ANADOL, Cemal, *Tarihten Günümüze Kadar Dünyada ve İslâmiyette Halk İnanışları: Büyü (Sihir-Tılsım)*, İstanbul: Devlet Yayın ve Dağıtım.
- ÇELEBİ, İlyas, (2006), "Muska", *İslam Ansiklopedisi*, XXXI: 267-269, Ankara: TDV Yay.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, (1997), *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 14. Baskı, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara.
- DEMİRCİ, Kürşat, (2006), *İslam Ansiklopedisi*, Muska Maddesi, C. XXXI, Ankara; TDV Yay., 265-267.
- İNAN, Abdülkadir, (1978), "Müslüman Türklerde Şamanizm Kalıntıları" *Makaleler ve İncelemeler*. Türk Tarih Kurumu Yayınlar. 1. cilt. Ankara 1987, s.462-479
- İNAN, Abdülkadir, (1991), *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü C.I.*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- MALİNOWSKİ, Bronislaw, (2000) *Büyü Bilim ve Din*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul
- MARCEL, Mauss, (2005), *Sosyoloji ve Antropoloji* (Çeviri: Özlem Doğan), Ankara; Doğubatı Yayınları.
- ONG, Walter J., (2003), *Sözlü ve Yazılı Kültür Sözü'nün Teknolojileşmesi* (Çev.Sema Postacıoğlu Banon), İstanbul; Metis Yayınları.
- ÖZBUDUN, Sibel, (1997), *Ayinden Törene Siyasal İktidarın Kurulma ve Kurumsallaşma Sürecinde Törenlerin İşlevleri*, Anahtar Kitapları Yayınevi.
- Türkçe Sözlük* (1988), C. II, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Kaynak Kişi: Mevlüt Şahin, Doğanlı Köyü (Zeyneddin) Sorgun, Yozgat, 1939 Doğumlu.

Elektronik Kaynaklar:

www.yozgat.gov.tr

www.sorgun.gov.tr

http://dasturkb.kz/index.php?option=com_content&view=article&id=344:kieli-sanalatyn-d-st-rli-yrymdardy-biri-t-mar-ta-u&catid=117&Itemid=673

<http://massaget.kz/layfstayl/bilim/gumanitarly-ylymdar/1320/>